

krijgen over de beste gronden; bovendien werkten zij de aanplant van de betere soorten rijst, die meer tijd nodig hadden om rijp te worden, tegen. De belangen van de bevolking en die van de cultuurondernemingen waren tegengesteld – reeksen conflicten vloeiden hieruit voort waarvan de oplossing een van de hoofdtaken ging vormen van het Nederlands bestuursapparaat.

Van ca. 1880 af ging de totale rijstooft op Java langzamer stijgen dan het bevolkingsaantal: de rijstooft steeg in de periode tot 1920 met 32%, het bevolkingsaantal met 80%. Grote versnippering van het grondbezit was het gevolg: de *sawahs* werden in steeds kleinere akkertjes verdeeld die elk voor de rijst van één gezin moesten zorgen; die versnippering op haar beurt werkte als een rem op de verhoging van de arbeidsproductiviteit. Tegen het einde van de eeuw kwamen er berichten in Nederland dat zich in de residentie Semarang een grote voedselschaarste was gaan aftekenen die niet gevolg was van misoogst maar van de 'normale' economische verhoudingen die op Java waren ontstaan – het effect van die berichten zullen wij aanstonds beschrijven.

*

Na de Java-oorlog braken op Java in de negentiende eeuw geen nieuwe grote opstanden uit, wel kwam het er veelvuldig tot beperkte, plaatselijke onrust en bovendien werden regelmatig van Java uit militaire expedities ondernomen om het Nederlands gezag erkend te krijgen door inheemse machthebbers elders. Te land werd dan telkens opgetreden door het Nederlands-Indisch (na 1833: Koninklijk Nederlands-Indisch) Leger, het Knil.

Dat leger bestond voor een deel uit inheemse militairen. Dat was al zo geweest in de tijd van de Oost-Indische Compagnie: zij had, zoals bleek, veel Europeanen als militairen in haar dienst maar had daarnaast menigmaal een beroep gedaan op hulptroepen van inheemse vorsten, soms zich door die vorsten slaven laten leveren. Daendels trof in Indië nog maar ca. zesduizend militairen aan: ca. vierduizend op Java, ca. tweeduizend op de Molukken – bij het herstel van het Nederlandse gezag werden van de Engelsen een bataljon Ambonnezen en een groep Bengaalse militairen overgenomen. Ten tijde van de Java-oorlog werd een korps van ruim drieduizend vrijwilligers uit Nederland overgebracht. Nadien werd de legersterkte geleidelijk uitgebreid; in 1870 telde het Knil